خواندنەکا ڕەخنەیی بۆ ئەفسانا(کولۆخك)
ل دویڤ بنەماییێن تیۆرا ڕەخنەیا ئەفسانەیی

م. هـ. هودا سلێمان پێرموس
پشکا زمان و ئەدەبێ کوردی- کۆلیژا زانستێن مرۆڤایەتی- زانکۆیا زاخۆ- هەرێما کوردستانێ/ عیراق

پوختە

خویایە ئەفسانە ب هزرا دەستپێکییا مرۆڤی دهێنە هەژمارتن، ڕەنگڤەدانا هزر و هوشا مرۆڤانە د قوناغێن جودا جوداییێن ژیانێ دا، لەورانژی هەر زووی جهێ خوە د ئەدەبیاتیدا کرییە و ب کەڤنترین بەشێ ئەدەبی دهێتە دانان، و ل گەل بوورینا دەمی زوورینەیا زانستان گرنگی پێ دایە مینا زانستێن (دەروونناسی، میژوو).

دپڕانییا دەقێن ئەدەبی دا هژمارەیەکا زۆرا هێما و سومبۆلان دهێنە دیتن، ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر کو خواندەڤا ب ساناهی و بشێوەیەکێ ڕۆن و ئاشکەرا د واتایا ڤەشارتییا دەقی نەگەهیت، ب واتایەکا دیتر ئەڤ هێماییێن ئەفسانەیی دبنە بەربەستەك د ناڤبەرا خواندەڤانی و واتایا کویراتییا دەقێ ئەدەبی دا. لەوران ژبۆ ئاڤاکرنا پرەکێ دناڤبەرا خواندەڤانی و واتایا کویراتییا دەقێ ئەدەبیدا، وەکی هەمی جاران ڕەخنەگرێن ئەدەبی ئەڤ ئەرکە ب ستویێ خوەڤە گرتنە. ژ ئەگەرێ گرنگیپێدانا ئەوان ب ئەفسانێ، و هێماییێن ئەفسانەیی، تیۆرا ڕەخنا ئەفسانەیی وەکی بزاڤەکا ڕەخنەییا نوی د سەدسالیا بووری (چەرخێ بیستێ)دا و ل سەر دەستێ ڕەخنەگرێ کەنەدی (نورتروب فرای)ڤە سەرهلدا. پاشان ژ لایێ ڕەخنەگێن دییێن وەك (مور بوکین، و ولیەم تروی، و فرەنسیس فیرگۆسن)یڤە گەلەك کار ل سەر ئەڤێ تیۆرا ڕەخنەیی هاتییە کرن. ڕەخنا ئەفسانەیی ژ هەمی لایانڤە گرنگییێ ب ئەفسانێ د دەت. سەرەڕایی ژییێ بچویکێ ئەڤێ تیۆرا ڕەخنەیی، د هەمان دەمدا ل کوردستانێ ژی ژلایێ ڕەخنەگرێن کوردڤە کار ل سەر ئەڤێ تیۆرا ڕەخنەیی دهێتە کرن ژبۆ ئەوێ چەندێ د ڕامانا ڤەشارتییا ئەوان هێما و جەڤەنگێن ئەفسانەییێن ناڤا دەقێ ئەدەبیدا بگەهن ئەڤە ژلایەکی ڤە، و ژلایەکێ دیترڤە تیۆرا ڕەخنا ئەفسانەیی کاردکەت بمەرەما زانینا ڕادەیێ کارتێکرنا ئەفسانێ و هزر و بیرێن وێ ل سەر چێکرنا وێنەیێن جوان و جادوویی دناڤا بەرهەمێن ئەدەبیدا دکەت.

ئەڤێ ڤەکۆلینێ دویڤچوونا چاوانییا ڕەنگڤەدانا بیر و باوەڕێن ئەفسانەیی د دەقێ ئەفسانا کوردی یا بناڤێ (کولۆخك)دا کرییە. ب مەرەما دیارکرنا ئەوێ چەندێ کا ئەرێ تا چ ڕادە بیر و باوەر و کەرستەییێن ئەفسانەیی دناڤا ئەڤێ ئەفسانا کوردی دا ڕەنگڤەدایە؟ واتایێن ڤەشارتییێن ل پشت هێماییێن زمانییێن ئەڤی دەقێ ئەفسانەیی چنە؟ تا چ ڕادە ئەڤ دەقێ ئەدەبی ب ئەفسانە دهێتە هەژمارتن؟ ئەرێ ئەڤ ئەفساناکوردی دکەڤیتە ژێر قالبێ کیژ جۆرە ئەفسانێ؟

ڤەکۆلین ژ پێشەکی و دوو پشکان پێکدهێت، د پشکا ئێکێدا: تەوەرێ ئێکێ: بشێوەیەکێ تیۆری بەحس ل ئەفسانەیێ وەك تێگەهـ و پێناسە، تایبەتمەندییێن ئەفسانێ هاتییە کرن. د تەوەرێ دوویێدا: تیۆرا ڕەخنا ئەفسانەیی هاتییە ناساندن، پەیوەندییا ڕەخنێ ب ئەفسانێ ڤە هاتییە بەرچاڤکرن، پێنگاڤێن شرۆڤەکرنا تێکستێ ئەدەبی ل دویڤ بنەماییێن ئەڤێ تیۆرا ڕەخنەیی هاتینە دیارکرن. د پشکا دوویێدا: ئەفسانا کوردی یا بناڤێ (کولۆخك) بوویە کەرستێ پراکتیکییێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ.

ڤەکۆلین گەهشتییە هندەك ئەنجامان مینا، هژمارەیەکا زۆرا هێما و سومبۆلێن ئەفسانەیی دناڤا ئەڤێ ئەفسانا کوردی دا هەنە، هەر هێما و سومبۆلەك ژ ئەڤان کلیلەکە بۆ تێگەهشتنا کومەکا ڕویدانێن ئەڤێ ئەفسانێ. هەبوونا ئەڤان هزر و بیر و هێما و سوبۆلێن ئەفسانەیی تامەکا خوشتر و جوانییەکا زێدەتر ددەتە ئەڤێ ئەفسانێ. ئەڤ ئەفسانا کوردی دکەڤیتە ژێر قالبێ ئەفسانا ئاینی، و مرن و ڕابوونێ، و جڤاکیدا، ئەڤ چەندە دبیتە بەڵگە ل سەر ڕادێ بهێزییا ئەڤێ ئەفسا کوردی.

پەیڤێن سەرەکی: *ئەفسانە، ڕەخنا ئەدەبی، تیۆرا ڕەخنا ئەفسانەیی، بیر و باوەڕێن ئەفسانەیی، ئەفسانا کوردی.*

پێشەکی

هەر وەکی یا ڕون و ئاشکەرایە ئەفسانە ب هزرا دەستپێکیا مروڤی دهێتە هەژمارتن، ڕەنگڤەدانا هزر و هوشا مروڤانە دقوناغێن جودا جودایێن ژیانێ دا، لەوڕان ژی ئەفسانێ هەر زوی جهێ خوە د ئەدەبیاتی دا کرییە هەردوو چەمکێن ئەفسانە و ئەدەب ب ڤەرێژا هزرا مرۆڤی دهێنە دانان. ئەفسانە یا جودایە ژ هەمی بەرهەمێن دیترێن ئەدەبی؛ چونکی ئەفسانە بخوە خودان ڕەگەزێن خوە یێن تایبەتە مینا: ڕویدانێن ئەفسانەیی، کاراکتەرێن ئەفسانەیی،کەرستێن ئەفسانەیی، دەمێ ئەفسانەیی و جهێ ئەفسانەیی. ئەفسانە یا پڕە ژ هێما و سومبۆلان و تێگەهشتنا واتایا ڤەشارتییا ئەوێ کارەکێ ب ساناهی نینە.

ژ ئەنجامێ ئەوان ڤەکۆلین و دویڤچوونێن بەردەوامێن ل سەر ئەفسانێ دهێنە ئەنجامدان میتۆدەکا نوی یا ڕەخنەیی پەیدابوویە بناڤێ تیۆرا ڕەخنا ئەفسانەیی ئێکە ژ وان ڕێبازێن ڕەخنەییێن نوی پەیدابووی و بوویە جهێ پویتەپێدانا ڕەخنەگران. ئەڤ ڕێبازا ڕەخنەیی دویڤچوونا هەر تشتێ پەیوەندی ب ئەفسانێ ڤە هەبیت دکەت. هزر، کود، هێما و سومبۆلێن ئەفسانەییێن ناڤا دەقی دەستنیشان دکەت، دویفچوونا واتا ئەوان دکەت و پاشان واتا ئەوان هێما و سومبۆلان ب واتا گشتییا دەقێ ئەدەبیڤە گرێددەت. ب ئەڤی شێوەی دگەهیتە واتا کویراتییا بەرهەمێ ئەدەبی.

ئەڤ ڤەکۆلینە ل ژێر ناڤۆنیشانێ(خواندنەکا ڕەخنەیی بۆ ئەفسانا کوردی یا بناڤێ (کولۆخك) ل دویڤ بنەمایێن تیۆرا ڕەخنەیا ئەفسانەیی)

هاتییە ئەنجامدان، هەوڵەکە ب مەرەما گەهەشتنا بەرسڤێن کۆمەکا پرسیاران کا ئەرێ تا چ ڕادە بیر و باوەر و کەرستەیێن ئەفسانەیی دناڤا ئەڤێ ئەفسانا کوردی دا ڕەنگڤەدایە؟ ئەرێ واتایێن ڤەشارتییێن ل پشت هێمایێن زمانییێن ئەڤی دەقێ ئەفسانەیی چنە؟ ئەرێ تا چ ڕادە ئەڤ دەقێ ئەدەبی ب ئەفسانە دهێتە هەژمارتن؟ ئەرێ ئەڤ ئەفسانا کوردی دکەڤیتە ژێر قالبێ کیژ جۆرە ئەفسانێ؟

دئەڤێ ڤەکۆلینێدا ئەفسانەیا فۆلکلۆرییا کوردییا ب ناڤێ(کولۆخک)ی کەڤتییە ژێر ڤەکۆلینێ.

دەستپێکەك ل دۆر هزرا گشتییا بابەتی، ئارمانج و گرنگییێن ڤەکۆلینێ، میتۆدا ڤەکۆلینێ، مەودا و سنوور، پێشەکییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ پێکدهینن.

پاشان ڤەکۆلین دابەشی دوو پشکان دبیت: د پشکا ئێکێدا و د تەوەرێ ئێکێ دا بشێوەیەکێ تیۆری بەحس ل ئەفسانەیێ وەك تێگەهـ و پێناسە، تایبەتمەندییێن ئەفسانێ هاتییە کرن. د تەوەرێ دوویێدا: تیۆرا ڕەخنا ئەفسانەیی هاتییە ناساندن، پەیوەندییا ڕەخنێ ب ئەفسانێ ڤە هاتییە بەرچاکرن، پێنگاڤێن شرۆڤەکرنا تێکستێ ئەدەبی ل دویڤ بنەمایێن ئەڤێ تیۆرا ڕەخنەیی هاتینە دیارکرن. د پشکا دوویێدا: ئەفسانا کوردی یا بناڤێ (کولۆخك) بوویە کەرستێ پراکتیکییێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ. ڤەکۆلین گەهشتییە هندەك ئەنجامان: زۆربەیا ڕەگەزێن ئەفسانەی د ئەڤێ ئەفسانەیا کوردیدا هەنە. هژمارەیەکا زۆرا هێما و سومبۆلێن ئەفسانەیی د ئەڤێ ئەفسانێدا هاتینە بکارهینان هەر ئێك ژ ئەوان هێما و سومبۆلان واتایەکا تایبەت و چیرۆکەکا کویر و درێژ ل پشت هەیە کو دبنە تەمامکەرا واتا گشتی یان بەشەکی ژ ئەفسانێ. و هەر هێما و سومبۆلەك ژ ئەڤان کلیلەکە بۆ تێگەهشتنا کومەکا ڕویدانێن ئەڤێ ئەفسانێ. هەبوونا ئەڤان هزر و بیر و هێما و سوبۆلێن

ئەفسانەیی تامەکا خوشتر و جوانییەکا زێدەتر ددەتە ئەڤێ ئەفسانێ ناڤەرۆکا ئەفسانێ جڤاکی، ئاینی، مرن و ڕابوون.

ئەفسانە وەک زاراڤ، تێگەهـ و پێناسە:

ئەفسانە پشکەکا مەزنا ئەدەبیاتا فۆلکلۆری بخوەڤە دبینیت. سەبارەت زاراڤەیێ ئەفسانێ ڤەدگەڕیتەڤە بۆ سەردەمێ یونان و ڕوما کەڤن و بۆ ئێکەم جار ژ لایێ ئەوانڤە هاتییە بکارهینان. (ب زانستێ شرۆڤەکرن و دویڤچوونا ئەفسانێ دهێتە ناڤکرن ب (Mythology)، ئەڤ زاراڤە ژ دوو بەشان پێک دهێت، بەشێ ئێکێ: (Metho) ژ پەیڤا یۆنانی (Mutho) هاتییە وەرگرتن ب ڕامانا چیرۆکێن خوداوەندان و چیرۆکێن قارەمانی دهێت. بەشێ دوویێ: (logy) ب واتا زانست دهێت، ئەڤ پەیڤە د سەدسالیا نوزدێ دا هاتییە بکارهینان بۆ هەمی زانستێن جودا جودا وەکی زانستێن سوسیولۆجی و جیولۆجی. هەردیسان (Mythology) ب واتا ئەفسانێن تایبەت ب مللەتەکیڤیە دهێت) (السواح، ١٩٩٦، ١٢) هەر مللەتەک خودان کومەکا ئەفسانەیێن تایبەت ب خوەڤەیە و هەلگرا ئایدولۆجی و ڕەوشت و ڕەوشەنبیریەتا ئەوی مللەتییە. د ئەفسانێدا ڕێژا هوشیاری و زیرەکییا مرۆڤان د سەردەمێن کەڤندا ڕەنگڤەددەت.

دمێژوویا مروڤایەتیێ دا گەلەك جاران دیاردێن سروشتی مینا پەیدابوونا بورکانان، بیڤەلەر، هاتنا شەڤ و ڕۆژان، گەرم و سەرما، دشیانێن مروڤان دا نەبوون وان ڕویدانێن سروشتی شرۆڤە بکەن لەوڕان پەنا دبرە بەر ئەفسانەیان و چیرۆکێن دوویر ژ ڕاستیێ بمەرەما ئاڕامکرنا دەرونی.

وەك خویایە کو مێژوویا ئەفسانێ گەلەکا کەڤنە و ڤەدگەڕیتە ڤە بۆ دەستپێکا پەیدابوونا مرۆڤێ عاقلدار هەر ل دەستپێکا پەیدابوونا مروڤی پەیدابوویە ئەڤ چەندە ل ئەوی دەمی بوویە دەما مروڤان ڤیایی گەردون و جیهان و ئاسمان و ڕویدانێن سروشتی باش بنیاسیت، گەلەك جاران ژی تێگەهەشتن و دیارکرنا ئەگەرێن پەیدابوونا ئەڤان ڕویدان و دیاردان دناڤبەرا تاکێن جڤاکی دا بشێوەیێ قەناعەت پێکرن بوویە بێی سەلماندنا ئەوان ئەگەران ژلایێ زانستیڤە.

ئەفسانێ پەیوەندییەکا موکوم د گەل ئاین و بیروباوەران هەیە، هەر وەکی (کراپ) (A. H. Krappe) ددەتە دیارکرن (ئەفسانە ئەو چیرۆکە یا خوداوەند تێدا ڕولێ سەرەکی دگێڕیت) (صالح، ٢٠٠٦، ٢١) سەرەڕای ئەوێ چەندێ ئەفسانە ئەو چیرۆکەیە یا کو هەلگرا هێزەکا ڕادەبەدەرە و نە بەرمێشکیانەیە، ئەفسانە خودان بوهایەکێ تایبەتە دناڤا جڤاکیدا و جۆرە پیرۆزییەك پێڤە دیارە ژ ئەگەرێ ئەوێ چەندێ کو د ئەفسانێدا خوداوەند

رۆلـێ سـەرەکـی دگێڕیـت ئەڤـە ژلایـەکیڤـە و ژلایـەکێ دیترڤـە ئەفسـانە هەوڵددەت ڕاسـتیێن دەربارەی ئـایین و بیروباوەران شـرۆڤە بکـەت.

ب ڕامانـەکا دی (ئەفسـانە بریتیـە ژ دەربـڕین یـان ڤـەڕێژا دەروونییا مرۆڤـی بـۆ ئـەوێ چەندێ د نهێنییێن گەردوون و دیاردەیێن سروشتی بگەهیت، ئەوێن د شیانێن ئەوی دا نـەبیت تێبگەهیت، لەوڕا پەنایێ دبەتە بەر ئەفسانە و ئاشـۆپێ داکـو تـرس و دوو دلییـێ ل دەف خـوە کێنم بکـەت و دلـێ خـوە ئـاڕام بکـەت) (مـوکری، ١٩٨٤، ٣٩) ئەفسـانە ژ ئـەنجامێ بەرسڤدانا کومـەکا پرسـیاران پەیدابوویـە و بوویـە بەرسـڤەك بـۆ ئـەوان پرسـیارێن د مێشـکێ مرۆڤـی دا پەیـدابووین وەکـی پرسـیارێن ئـەز کیمـە؟ ژ کیڤـە هاتیمـە؟ ئەگـەرێن پەیـدابوونا ئـەڤان دیـاردەیێن سرۆشـتی چنـە؟ بـوچی ئـەز جیـاوازم ژ بونـەوەرێن دیتـر؟ بیڤەلـەرز و بـاان بـارین و بورکـان و ئـەرد هـەژ و ...هتـد بـوچی پەیـدا دبـن؟ ب بەرسـڤا ئـەڤان هـەمی پرسـیاران بڕێکـا ئەفسانێ جورە ئاڕامی و کەیفخوشیەکێ د دل و دەروونێ مرۆڤی دا پەیدا دکەت.

ڤەکۆلـــەر (مـــەولود ابـــراهیم) دەربـــارەی ئەفســـانێ دبێژیـــت:(ئەفســـانە ئینسیکلۆپیدیایەکا دەولەمەنـدە و پـڕە ژ بابـەت و نهێنییـێن مرۆڤـی و هـەمی مرۆڤایـەتییێ د هـەمی قۆنـاغێن ژیانێـدا، هـەمی نەتـەوە و ب هـەمی ئاسـتێن ژیـان و رەوشـەنبیریەتێ، و هـەمی جوگرافیایـــەك ژیـــان ب هـــەمی جیـــاوازییێن خوەڤـــە د هەڤپشـــکن د پێکهینـــان و دەولەمەنـدکرنا ئـەڤی سـامانێ مرۆڤایـەتییێ)(حەسـەن، ٢٠٠٧، ٣٤) ئەفسـانێ سـنوورەکێ گەلـەکێ بـەرفرەه هەیـە هـزر و بیـر و بوچـوون و ڕادەیـێ تێگەهەشـتنا مرۆڤـی و ڕادەیـێ ڕەوشـەنبیرییا مرۆڤـی هـەمییێ ب خوەڤـە دگریـت د هـەمی قونـاغێن ژیانێـدا. ئـانکو بڕێکـا ئەفسانێ ئەم دشێین پێزانینان دەربارەی ئەڤان هەمی بابەتان وەر بگرین. لەوران ئەفسانە دبیتە کەرستەیەکێ گەلەکێ گرنگ ژبۆ ئەنجامدانا ڤەکۆلینان.

تایبەتمەندییێن ئەفسانێ:

ئەفسـانە خـودان چەنـدین تایبەتمەندیانـە و ئـەوێ ژ ژانـڕێن دیتـرێن ئـەدەبێ فۆلکلـۆری جـودا دکەت.

١. (ئەفسـانە نـەبتنێ ژ ئاشـۆپێ پێـك دهێـت بـەلکو ڕویـدانێن کـەتواری ژی دنـاڤ خـوە دا دهـەلگریت، ئـەو ڕویـدانێن د سـەردەمێن بووریـدا هاتینـە ڕویـدان و ب ڕێکـا ئەفسـانێ سـەرهاتی و شـیانێن هـزری و مێشـکییێن مـرۆڤێن کـەڤن دگەهنـە مـە. هـەر چەنـدە د ئەوی سـەردەمیدا هێشتا قۆناغا نڤیسینی دەستپێ نەکربوو بەلێ شیانێن مێشـکیێن مرۆڤـی د زۆربـوون و ئـەو دشـیان ئـەڤان ئەفسـانە و رۆیـدانێن درێـژ د مێشـکێ خـوە دا بهـەلگرن) (Kirk, 1978, p. 29) ئەفسـانە هـەلگرا چەنـدین ڕویدانایـە ئـەڤجار ئـەڤ ڕویدانـە چ دکـەتواریبن یـان نـە دەربڕینـێ ژ شـیانێن مێشـکی و هـزر و دابونـەریت و

کلتووریَ تایبەت ب جڤاکەکیڤە دکەت؛ هەر مللەتەك خودان ئەفسانەیێن خوە یێن تایبەتە و ئەو ئەفسانەیە بەرهەمێ ئەوی مللەتییە.

٢. (ئەفسانە چیرۆکەکە ژ کاراکتەر و گریَ پێك دهێت و هندەك جاران بشێوازیَ هۆزانکی دهێت، ئەڤ چەندە دبیتە هاریکار ژبۆ بساناهی گۆتنێ ل بیرەوەریان (رقاب و منصوري، ٢٠٢٠، ٢٧) ئەفسانە وەکی بەشەکێ سەرەکی ژ ئەدەبێ فۆلکلۆری بشێوەیێ ڤەگێڕانا گۆتاری دهێتە ڤەگێڕان کو ئەڤ ڤەگێڕانە ب بەشەکێ سەرەکی ژ ڤەگێڕانا زمانی دهێتە هەژمارتن. ئەفسانێ چەندین ڕەگەزان دناڤ خوە دا دهەلگریت، دناڤ ئەفسانەیێدا ڕویدان هەنە هندەك کەس ب ئەنجامدانا ئەڤان کاران ڕادبن دبێژنێ کاراکتەر. ئەڤ ڕویدانە جهەك و دەمەکێ دەستنیشانکری ب خوەڤە دبینیت.

٣. (خوداوەند رۆلێ سەرەکی د ئەفسانێدا دگێڕن و ڕویدانێن سەرەکییێن ناڤا ئەفسانێ بەرەڤ پێشڤە دبنە، دەرگەڤتنا مرۆڤان د پێشڤەبرنا ڕویداناندا دەرکەڤتنەکا تەمامکەرە نەك سەرەکییە)(السواح، ٢٠٠١، ١٢). د ئەفسانێدا هێزێن ڕادەبەدەر و خوداوەند گەلەك رۆلێ خوە دبینن. و هەروەسان قەدەر ژی بشێوەیەکێ بەرچاڤ دناڤ ئەفسانێدا بەرجستە دبیت ئەڤ قەدەرە یا نەگوڕە و گەلەك جاران قارەمان دبیتە ئێخسیرێ دەستێ قەدەرا خوە و نەشێت خوە ژ ئەویَ قەدەریَ رزگار بکەت.

٤. (ئەفسانە یا تایبەت نینە ب چ نفیسەرانڤە و مولکێ چ نفیسەران نینە، ژ نفشەکی بۆ نفشەکێ دیتر بشێوەیێ زارەکی دهێتە ڤەگوهاستن، ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەر ئەفسانە د مێشکێ جڤاکی دا بهێتە پاراستن)(رقاب و منصوري، ٢٠٢٠، ٢٨) ئەفسانە ژی وەکی هەمی بەشێن دیترێن ئەدەبێ فۆلکلۆری بشێوەیێ زارەکی هاتییە ڤەگێڕان لەوران کاریگەرییەکا مەزن کرییە سەر دل و مێشکێ گوهدێری؛ چونکی بەرهەمێ جڤاکییە و تایبەتە ب ئەوی جڤاکیڤە.

٥. (ئەفسانێ پەیوەندییەکا بهێز دگەل ئاینان هەیە و بیروباوەرێن ئاینی بشێوەیەکێ بەرفرەه دناڤدا ڕەنگڤەددەن)(السواح، ٢٠٠١، ١٣) هژمارەیەکا زۆرا ئەوان بیروباوەرێن دناڤ ئایناندا هەین دناڤا ئەفسانێ ژی دا هەنە. مفا ژ چیرۆك و سەرهاتییێن ناڤا پەڕتووکێن ئاینی هاتیینە وەرگرتن و بووینە ژێدەرەك ژبۆ ئەفسانێ.

٦. ((زانایێن ئەنتروپۆلۆژیایێ دیار دکەن کو پەیوەندیەکا بهێز دناڤبەرا ئەفسانێ و هێمای هەیە ئەفسانێ زمانەکێ مەجازی هەیە))(عبدالرحمن، ٢٠١٨، ١٢١) دناڤا

ئەفسانێدا هژمارەیەکا زۆرا هێما و نیشانان هەنە و هەر ئێك ژ ئەوان هێما و نیشانان دەربڕینێ ژ ڕویدان یان کەسایەتی یان سەرهاتییەکێ دکەت.

زاراڤ و دانەنیاسینا ڕەخنا ئەفسانەیی:

ڕەخنا ئەفسانەیی ئێکە ژ ڕەخنەیێن ئەدەبیێن نوی (د زمانێ ئینگلیزیدا زاراوێ (Mythological Criticism) ب زمانێ عەرەبی د بێژنێ (نقد الاسطوری). ئەڤ ڕەخنە د پەرتوکا (نورتروب فرای)یدا دیاربوو. ب دیتنا ئەوی تەرز و شێوەیێن دەستپێکێ ئەفسانەنە و د ناڤ بەرهەماندا ڕەنگڤەدەن. ئەرکێ ڕەخنەگری ئەوە وان تەرز و شێوەیان دەستنیشان بکەت و رادەێ لادان و راستڤەکرن و گوهوڕینان تێدا دەستنیشان بکەت. د ئەنجامدا ڕەخنا ئەفسانەیی د بیتە ئەو ڕەخنە یا کو ل یەکەیێن ئەفسانەیی د گەڕیت د ناڤ تێکستیدا)(ڤەکۆلەران، ٢٠٢٠، ١٠١٠) ڕەخنا ئەفسانەیی دیار دەکت تا چ ڕادە ئەڤان ڕەگەزێن ئەفسانەیی پەیوەندی ب دەقێ ئەدەبیڤە هەیە و جۆرێ ئەوێ پەیوەندیێ ددەتە بەر چاڤێن خواندەڤانی ژبۆ مەرەما باشتر تێگەهەشتنا واتایێن دەقیێن ڤەشارتی و گەهەشتنا واتا کویراتیا دەقی.

(د ڕەخنا ئەفسانەیی دا بتنێ گرنگی ب ئەوان دەقان دهێتە دان ئەوێن پەیوەندیەکا ڕاستەوخو ب مثیولۆجیا- زانستێ ئەفسانێ- ڤە هەبیت)(لعور، ٢٠٠٩، ٢٠) ڕەخنا ئەفسانەیی بتنێ یا تایبەتە ب نیشان، هێما و هزرێن ئەفسانەییێن ناڤا بەرهەمێ ئەدەبی. ب واتایەکا دیتر د ڕەخنا ئەفسانەییدا ڕەخنەگر کاردکەت ژبۆ ڤەدیتن و دویڤچوونا هەر تشتێ پەیوەندی ب ئەفسانێڤە هەبیت ئەڤجا چ هزر یان سومبۆلێن ئەفسانەیی یان کەرستەیێن ئەفسانەیی یان کەسایەتیێن ئەفسانەیین، و دیارکرنا پەیوەندیا ئەوان هێما و سومبولان ب تێکستی ڤە.

(کارل گوستاف یونگ) گەلەك کرنگی ب کۆ نەست ددا (ب بوچوونا ئەوی هەمی مروڤ ژبۆ تێگەهەشتنا ڕویدان یان دیاردەیان ڤەدگەرنە ڤە ژ بۆ ئەزموونا خوە یا بەرێ و پێزانینێن گرێدای ب ئەوی بابەتی ڤە ل دەڤ ئەوی جڤاکی ئەوێ تێدا دژیت)(مساعدیة، ٢٠١٧، ٥١٢) ئەڤ دیاردە ب هوشا کومی دهێتە ناڤکرن، ئەو هۆشەیە یا ل دەڤ کۆمەکا مرۆڤان هەی د جڤاکەکێ دەستنیشانکریدا. تاکێن جڤاکێ کوردي ژی دهەڤڕانە ل سەر کۆمەکا هزر و بیروبوچوونان ل دویڤ ئەوێ ئەزموونا ئەوان یا ئەو تێدا دەربازبووین.

تایبەتمەندی و چاوانییا کارکرن (پڕاکتیککرن)ا ڕەخنەیا ئەفسانەیی:

١. (خواندنەکا سەرانسەری بۆ هەموو ئاڤاهیێ تێکستی دکەت ژبۆ مەرەما تێگەهەشتن و وەرگرتنا ڕامان و واتایێن سەرڤەییێن تێکستی)(هێلی و جوقی، ٢٠٢٠، ١٠١٤) ئێکەم پێنگاڤ و ب گرنگترین پێنگاڤا چاوانییا کارکرنا ڕەخنا ئەفسانەیی دهێتە هژمارتن، ژبۆ ئەنجامدانا ڕەخنەیەکا تەندروست ل دویف تایبەتمەندی و پرەنسیپێن میتودا ڕەخنا ئەفسانەیی یا فەرە ل دەستپێکێ ڕەخنەگر هواندنەکا سەرانسەری بۆ هەمی تێکستی بکەت و بگەهیتە هەمی واتایێن ئەوییێن سەرڤەیی.

٢. (گرنگیدان و دەستنیشانکرنا سومبۆلێن ئەفسانەیێن دناڤا دەقی دا، و دویڤچوون و شرۆڤەکرنا ئەوان ل دویف ئەوی جڤاکێ تێدا) (بوجاطیة، الجزائر، ٢٣) د زۆربەیا تێکستێن ئەدەبیدا هژمارەیەکا هێما و سومبۆلان دهێنە دیتن واتا ئەوان یا ڤەشارتییە ئەڤجا ئەڤ سومبۆلە چ کار یان ناڤ یان ساخلەتبیت، یا فەرە ڕەخنەگر گەلەک یێ هشیاربیت ل دەمێ خواندنا تێسکتێ ئەدەبی و بشێت ئەوان هەمی هێما و سومبۆلان ببینیت و پاشان دویڤچوونەکا باش بۆ ئەوان بکەت کا هەر ئێك ژ ئەوان ژکیڤە هاتییە؟ و چ واتا خوە هەیە دناڤ جڤاکیدا؟ و بۆ چ مەرەم دهێنە بکارهینان؟.

٣. (ڤەدیتنا پەیوەندیا ئەدەب و هونەرێ ب کویراتیا سروشت و هوشا مروڤی ڤە) (ناظم و حوسێن، ٢٠١٨، ٣٤٠) د ڕەخنا ئەفسانەیی دا پێدڤییە پەیوەندیا ئەنتروپولۆجیا (زانستێ زانینا ڕەفتارێن مروڤی) ب بەرهەمێ ئەدەبی ڤە بهێتە دەستنیشانکرن ب ڤی شێوەیێ ل خرێ دیار، لڤێرە (کارل یونغ) داکوکیێ ل سەر هەبوونا هوشا گشتی دکەت ئەوا دناڤبەرا تاکێن جڤاکی دا هەی

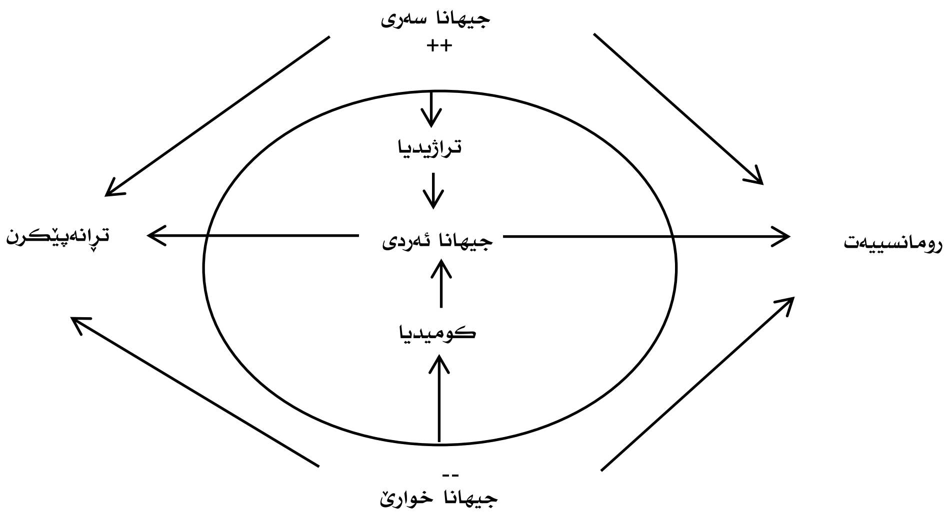

هێلکارییا ژمارە(١) (عبود، ١٩٩٩،

جیهانا خواریٚ: جیهانا شەیتانییە و چ جاران ئەم هزرا پەیدابوونا کار و ڕەفتارێن باش د ئەڤێ جیهانێیدا ناکەین و یا نەگورە.

جیهانا سەری: جیهانا خوداوەند و نزیکبوونێیە ل خوداوەندان و ئەم چ جاران هزرا پەیدابوونا کار و ڕەفتارێن کرێت ناکەین د ئەڤێ جیهانێدا و یا نەگورە.

جیهانا ئەردی (مروڤی) : جیهانەکە دهێتە گوهورین و کەسانێن د ئەڤێ جیهانێ دا (مروڤ) جاران نزیکی جیهانا سەری دبن ئەوژی ب ڕێیا ئەنجامدانا کار و ڕەفتارێن باش د ئەدەبیاتی دا و جاران ژی نزیکی جیهانا خاریٚ دبیت ئەوژی ل دەما ئەنجامدانا کار و ڕەفتارێن کرێت.

نڤیسەرێن بەرهەمێن ئەدەبی ژی ئەڤێ نزیکبوونا تراژیدیا و کومیدیایێ بەرچاڤ دکەن.

ئەڤ چەندە ئەویٚ رامانێ ددەت کو مرۆڤ ل گورەی جهێ تێدا دژیت و ڕۆیدان و سەربۆرێن تێدا دەربازبووین رامان و پێزانینان وەردگریت. ئەڤجا دەما کومەکا مرۆڤان پێکڤە دژین د هەمان بارودۆخێن ژیانێڕا دەرباز دبیت ل ئەوی دەمی کومەکا وێنە و رامانانێن هەڤپشك د مێشکێ هەر تاکەکێ ئەوی جڤاکیدا پەیدادبیت بۆ نموونە: ل دەڤ کوردان ڕەنگێ ڕەش هێمایێ خەم و نەخوشییێ یە.

ل دویف ئەڤان بنەما و تایبەتمەندیێن ڕەخنەیا ئەفسانەیی بۆ مە ڕێك و چاوانییا کارکرنا ئەویٚ ل سەر دەقێن ئەدەبی دیار دبیت، ئەم دشێین چاوانییا پراکتیککرنا ئەڤێ تیۆرا ڕەخنەیی د ئەڤێ هێلکارییێدا بدەینە بەرچاڤکرن ژبۆ مەرەما بساناهیکرنا تێگەهەشتنا ئەویٚ:

هێلکارییا ژمارە(٢)

پشکا دوویێ: خواندنەکا ڕەخنەیی بۆ ئەفسانا کوردی یا بناڤێ (کولۆخك) ل دویڤ بنەماییێن تیۆرا ڕەخنەیا ئەفسانەیی

کورتیيا ئەفسانەیا بناڤێ (کولۆخك)(هزرڤان، ٢٠٠٢. ١٥٧)

دبێژن جارەکێ حاکمێ باژێرەکی ل گەل وەزیرێ خوە چوونە گەشت و سەیرانەکێ... ل ئەردەکی پەیابوون کولۆخکێ مرۆڤەکی دیت... وەزیر ((ل کولۆخك دنێریت))... ئەڤ کولۆخکە دوماهیك جار سەد سالان ژیایە و دڤێت پشتی مرنا خوە رابیتەڤە و بیست سالان بژیت...خودانێ ئەڤی کولوخکی حەفت جاران ژیایە و هەر جارەکێ ل تەبەقەکا ئەردی... ل سەر دنیایێ ئەوی چل سەر یێن بڕین و دێ چل سەرێن دی ژی بڕیت.

حاکم: کا بدەڤ من ((ژ وەزیری وەرگرت))

وەزیر: ئەزبەنی دێ چلێ کەی؟

حاکم: دڤێت ئەز نەهێلم ئەڤە ببیت.

وەزیر: ئەز دبێژم ئەگەر مرۆڤ دەست د کارێن خودێ نەدەت.

حاکم: ئەڤە نە دەست دانا کارێن خودێ یە... بەلێ من نەڤێت ئەڤە ساخ ببیتەڤە و چل کەسا بکوژیت.

حاکمی کولۆخك ل سەر بەرەکی دانا و ب بەرەکی هویر..هویرکر..هەتا وەکی ئارکی لێ هاتی...دلێ وی تەنابوو...

حاکمی ئەو خوەلی کومکر و کرە دناڤ دەستمالەکێ را و هەلگرت و قەستا مال کرن... هەر چەوا گەهشتن مال حاکمی ئەو خوەلی بر کرە د کولوکا مالا خوەدا و ل وێرێ ب جهکر... حاکمی قەستا کارێ خوە کر و ب کارێ خوەڤە مژویل بوو و خوەلی ژبیرکر.

کچا حاکمی چوو ل خوێ گەڕیا... تارییە دەستێ وێ چوو سەر ئەوێ گرێکێ تشتەك هویرە... تبلا خوە گەهاندێ و کرە د دەڤێ خوە دا ... دگەل ئەوێ تامکرنێ کچك ب حال کەت... چاخێ کچکێ تەمامبوو خوەدێ کوڕەك دایێ... هندی حاکم ژ کوڕکی دترسیيا... هەر وەکی حاکمهی فەرمان دای کوڕك کرن د سندریکەکێ دا و هاڤێتن د ئاڤێدا... شۆکڤانی خوە هاڤێت ئاڤێ و سندوق ئینا بەر لێڤا ئاڤێ و ڤەکر دیت ئەڤە بچویکە د سندوقێدا و هندەك زێر ژی د سندوقێدا هەبوون... هەما وی ژی بچویك هەلگرت و ئینا مال... شۆکڤان: حورمەت... ئەڤی زارۆکی بخودان بکە دا سەبرا مە پێ بهێت.

ژنکێ بچویک بخودانکر... پشتی کورك مەزنبووی بابێ وی دگەل خوە دبرە ماسیا...رۆژەك ژ رۆژان کورکی تورا خوە هاڤێتە ماسییان و ماسییەك ئینا دەر هەر پرتەکا ماسییێ رەنگەکبوو... ماسییێ گۆت ئەگەر تو من نەکوژی من بکە دیاری بۆ حاکمی... ماسی بۆ حاکمی بر. ماسێ تفکرە ژنا حاکمی...ژنکێ گۆت: من دڤێت تو سەرێ وی ببڕی ئەوێ ئەڤ ماسییە گرتی.

حاکم: من دڤێت بزانم بوچی شۆکڤانی تفکرە ژنا من... ئەگەر نە دێ سەرێ شوکڤانی برم.

چەلەنگ: حاکمێ خوشبیت ئەز دێ بۆ تە سەرهاتییەکێ بێژم بەلکی تو ژ بڕیارا خوە لێڤەببی..

حاکمەك هەبوو ئەوی حاکمی وەزیرەك هەبوو... رۆژەکێ بابە دەروێشی سێڤەکا بەهەشتێ دا حاکمی حاکمی دنیڤێرا قەتکر قەتەك دا وەزیری و قەتەك خوار ب ئەڤی رەنگی خودێ هەر ئێك ژ ئەوان کورەك داین،ناڤێ کورێ حاکمی کرە مەند و یێ وەزیری لاوەند، ب ئەڤی رەنگی هەردوو بوونە برایێن ئێك یێن سێڤێ... هەردوو مەزنبوون دلێ مەندی کەفتە گولستانا کچا شاهێ پەرییا لەوران ژی ئەو کەفتە رێ دا ل ئەوێ بگەڕیت و لاوەندی ژی دا دویف ئەوی... هەردوو ل شکەفتەکێ مان. مەند نڤست و لاوەند ما هشیار، هندەك سوار د ئەوێرێرا هاتن و ئێك ژ ئەوان گۆتی یێ دی کا ئەو دێ چاوان شێن گەهنە جهێ گولستانێ و کا چ ئاریشە و ئاستەنگ دێ کەڤنە درێیا ئەواندا و ب چ شێوە دێ شێن خوە ژ ئەوان ئاستەنگان قولتار بکەن بەلێ هەر دەما ئێك ژ ئەوان ئەڤ رێکە بۆ یێ دی گۆت دێ بیتە بەر... ل سپێدێ مەند و لاوەند کەفتنە رێکێ و لاوەندی کچا پیرێ بۆ خوە ئینا و مەندی ژی گولستان بۆ خوە ئینا... دەما بۆ جارا دووێ ئەو هەر چوارە ماین ل شکەفتێ هەمی نڤستن و بتنێ لاوەند ما هشیار، جارەکا دی ئەو چەند سوارە زڤڕینە شکەفتێ و دیسان بەحس ل رێکێن زڤڕینێ بۆ بازێری کرن و کا چ ئاستەنگ دێ کەڤنە درێیا ئەواندا و ب چ رێك دێ شێن خوە ژ ئەوان ئاستەنگان قولتار بکەن، بەلێ هەر دەما ئێك ژ ئەوان ئەڤ چەندە بۆ یێ دی گۆت دێ بیتە بەر... هەر چوار شیان ب سلامەتی ڤەگەڕن، پشتی ڤەگەڕیانێ ل شەڤا زاڤاتییا مەندی بابێ ئەوی خوە کرە دوپپشکەك و هاتە کورێ خوە. دەما لاوەندی ڤیای ب خەنجەرا خوە ئەڤی دوپپشکی بکوژیت دوپپشك بەرزەبوو و مەندی هزرکر لاوەندی دڤیا ئەوی بکوژیت... مەندی گۆتە لاوەندی گەر تو ڕاستیێ نەبێژی دێ تە کوژم لاوەندی ژی ڕاستی گۆت و ب ئەڤی ڕەنگی ئەو بوو بەر... مەندی خوینا کورێ خوە یێ ساڤا د لاشێ لاوەندی دا ب ئەڤی ڕەنگی ئەو زڤڕی ڤە ژیانێ و دەما مەند ل زارۆکێ خوە زڤڕي دیت ئەو نەمرییە و جهێ خەنجەرا ئەوی ل ستویێ زارۆکی یا بوویە زێڕ... حاکمی

دیسان داخاز ژ چەلەنگی کر ڕاستیێ بۆ بێژیت بوچی ماسیێ تفکرە ژنا ئەوی... چەلەنگی ڕاستی بۆ گۆت چونکی ژنا حاکمی خیانەت ل تە دکر دگەل هەر سیە و نەهـ یارێن خوە لەوران پشتی چەلەنگی ڕاستی گۆتی ئەو ژی بۆ بەر و حاکم ژی بۆ گورگ وەزیری حاکم کوشت و خوینا ئەوی د لەشێ چەلەنگی دا و چەلەنگ دیسان ڤەگەڕیا ژیانێ.

هزر و بیرێن ئەفسانەیی:

ئەفسانە ب ڕویدانەکا گرنگ دەستپێدکەت و هەلگرا هزر و بیرەکا ئەفسانەییا بەربەلاڤە ئەو ژی ئەڤەیە هەر وەکی د دەقێ ئەفسانێدا هاتی((...ئەڤ کولۆخکە دوماهیك جار سەد سالا ژیایە و دڤێت پشتی مرنا خوە ڕابیتە ڤە و بیست سالان بژیت...)) ڕویدانا دیتنا نڤیسینێ ل سەر کۆلۆخکی ڤەدگەڕیتەڤە بۆ ئەوێ هزرا ئەڤسانەییا بەربەلاڤ دناڤ جڤاکێ کوردیدا کو ئەو هزرە ژی ئەوە دەما دبێژن: قەدەرا هەر کەسەکی ل سەر ئەنیا وی نڤیسییە و نەشێت ژ ئەوێ قەدەرێ بڕەڤیت. باوەری ب قەدەرێ ئێکە ژ ستوینێن ئیسلامێ. ئەڤێ بیروباوەرێ گەلەک کاریگەری کرییە سەر مێشکێ باوەرداران و تا ئەوی ڕادەی هزرکەن قەدەرا هەر کەسەکی ل سەر ئەنیا وی یا نڤیسایە. دڕاستیدا قەدەرا مرۆڤان یا دەستنیشانکرییە نەک ل سەر ئەنیایا ئەوان یا نڤیسایە. ئەڤێ هزر و بوچوونێ د چەندین چیرۆک و ئەفسانە و سەرهاتیێن کوردیدا ب شێوەیەکێ بەرچاڤ ڕەنگڤەدایە. ڕویدانا دیتنا ئەڤێ نڤێسینێ ل سەر کۆلۆخکی ژلایێ حاکمی و وەزیریڤە دەستپێکەکە بۆ پەیدابوونا ڕویدانێن ناڤا ئەڤێ ئەفسانێ.

ل ڤێرە ئێک ژ هزر یان بیروباوەرێن دیترێن ئەفسانەیی د ئەڤێ ئەفسانێدا دەردکەڤیت ئەوژی (ڤەژینا گیانان)ە. ئەڤ بیروباوەرە دناڤ گەلەک مللەتاندا هەیە. ئەوژی بریتییە ژ ئەوێ چەندێ مرۆڤ هزر دکەن کۆ گیانێ هەر تاکەکی یان کەسەکی زێدەتر ژ جارەکێ دژیت د جەستەیێن جودا جودادا. ئەو کەسێن باوەری ب ئەڤێ چەندێ هەین د هزر دکەن دەما کەسەک دمریت گیانێ وی دزڤڕیتە ئاسمانان و پاشی د جەستەیەدێ دیتردا دووبارە ژدایك دبیت و ڤەدگەڕیتە ژیانێ ڤە، هەروەسان د ئەوێ باوەریێدانە دەمێ ئەم بۆ جارا ئێکێ کەسەکی دبینین و دنیاسین بەلێ هەستپێدکەین ئەڤ کەسە ژبەری نوکە مە یێ دیتییەڤە و هەڤنیاسن یا دگەل ئەوی کەسی کری بەلێ دڕاستیدا ئەو د ژیانا دیتردا هەڤنیاسین دگەل ئەوی کەسی یا هاتییە کرن.

ئێك ژ هزر و بیرێن دیترێن ئەفسانەیێن دناڤا ئەڤی دەقی دا هاتی سزادانا مرۆڤی و گوهۆڕینا ئەوی بۆ سەر شێوەیێن بوونەوەرێن دیتر ئەڤجا چ گیاندارین یان نە. ئەو بونەوەر ژی ئەڤەنە:

- گوهۆڕینا مرۆڤان بۆ سەر شێوەیێ بەری یان پەیکەرەکێ بەری.
- گوهۆڕینا مرۆڤان بۆ سەر شێوەیێ گیانەوەرەکێ دیتر.

ئەڤ هزە هزرەکا هەڤپشکە دناڤ ئەڤسانەیێن چەندین وەلاتێن جیهانێدا دهێنە دیتن ژ ئەوان ئەفسانەیان ژی ئەڤسانەیا (میدوسا)یێ. دناڤ مللەتێ کوردی ژی ئەڤ هزرە گەلەك جاران دهێتە دیتن دناڤ بەرهەمێن ئەوان یێن فۆلکلۆریدا هەر وەکی د ئەڤێ ئەڤسانەیێدا هاتی ((...هەر ئێك ژ ئەوان ئەڤێ چیرۆکێ بۆ یێ دی بێژیتن دێ بیتە بەر...)) د بەشەکێ دیترێ ئەڤێ ئەڤسانەیێدا دەربارەی ئەڤی بابەتی دبێژیت:((...بابێ مەندێ دێ خوە کەتە تەیرەك و هێتە بەراهیا وان...ئەگەر ئەوان تیرەك دانا تەیری هەر چار ب هەسپ ڤە دێ بنە بەر...هەکەر ژ تەیری دەربازبوون دێ خوە کەتە نێرییەك کیڤی د ڕێیا وان دا و خو هلاڤێت...دیسان ئەگەر ئێك ژ وان تیرەك تێوەرکر هەر چوار ب هەسپ ڤە دێ بنە بەر... ئەگەر ژ وی ژی بوورین چاخێ مەند دبیت زاڤا بابێ وی دێ خوە کەت دووپشك... گەر ب مەندێ ڤەدا دێ مەندێ بیتە ئاڤ... گەر شیا سەرێ خەنجەرێ لێ بدەت چ بکوژن و چ نەکوژن دێ مریت... بەلێ هەر چاخێ ئێك ژ وان ڤێ چیرۆکێ بێژیت دێ بیتە بەر...)) د ئەڤێ پارچا ئەڤسانێدا کریارا گوهۆڕین خوە گوهۆڕینێ بۆ سەر شێوەیێ جودا جودا چەند جاران دووبارە بوویە ژ ئەوان ژی دەما بابێ مەندی خوە دگوهۆڕیت بۆ سەر شێوەیێ باڵندە و نێری و دووپشك هەرهوەسان دەما لاوەندی دگوهۆڕیت بۆ سەر شێوەیێ بەری. هەر وەکی ل دویڤرا د ئەڤێ ئەڤسانەیێدا هاتی ((...پێن لاوەندی هەتا چوکان بوونە بەر...)) ((...هەتا ناڤتەنگێ لاهوەند بۆ بەر...)) ((...لاوەند هەتا هەفکێ بۆ بەر)) ((...سەرێ لاوەندی ژی بۆ بەر... لاوەند بۆ پەیکەرەکێ بەری ل ناڤ مالێ)) لڤێرە گوهۆڕینا لاوەندی بۆ سەر شێوەیێ پەیکەرێ بەری سزایەکبوو بۆ ئەوی؛ چونکی ئەوی چیرۆك بۆ مەندی گۆت. هەردیسان گوهۆڕینا (گولستان)ێ بۆ سەر شێوەیێ خەزالێ هەر وەکی د ئەفسانێدا هاتی: ((...بابێ من خولامەك پیر و جوهی هەبوو...ئەز چووم دا هاریکاریا وی بکەم...گۆت من: چت...و ئەز کرمە خەزال... خەزالەك دی ژی وەکی من هات من شوی پێکر و من دو خفشێن جوان ژێ بوون... بەلێ رۆژەکێ هندەك نێچیرڤانا بەردا دویڤ مە و هەردوو خفشێن من گرتن و ئەز و هەڤالێ خوە ژێکڤەبووین...جارەکا دی من دیت ئەز گولستانم و ئەز یا ل مالا بابێ خوە...)) و ل دەماهییا ئەفسانێ دەما حاکم دبیتە گورگ و چەلەنگ ژی دبیتە بەر ((...چەلەنگی دەست دا شیری و سەرێ ژنکێ بڕی و ئەو ل جهێ خوە بۆ بەر و حاکم بۆ گورگ...وەزیری سەرێ گورگی

بڕی و خوینا وی د لەشێ چەلەنگی دا و ساخبوو و بۆ وەزیر...)) (د ئەفسانەیاندا (گورگ) هێمایێ شەڕخوازایە ژلایەکیڤە و ژلایەکێ دیترڤە هێمایێ شەیتانییە)(النفاتي، ٢٠٢٤) د ئەڤێ ئەفسانەییێدا ل دەستپێکێ حاکم کەسەکێ شەڕخواز نەبوو و ئەوی دڤییا ڕێکێ ل بەر (کۆلۆخکی) بگریت و (چل) سەران نەبڕیت، بەلێ دەما ئەوی زانی ماسیێ یا تفکری هەڤژینا ئەوی ل ئەوی دەمی ئەو بۆ کەسەکێ شەڕخواز و ئەوی ڤییا ب چ ڕێیا هەبیت خودانێ ئەڤێ ماسییێ بکوژیت ژڕێ دەرکەفتن و گوهۆڕین ژ باشییێ بۆ خورابییێ ژ ڕەوشتێن شەیتانینە لەڕان لڤێرە حاکم هاتییە گوهۆڕین بۆ سەر شێوەیێ (گورگ)ی. و د ئەفسانێدا چەندین جاران داکوکی ل سەر گورگ بوونا حاکمی کرییە هەر وەکی د بەشەکێ دیترێ ئەفسانێدا هاتی دبێژیت: ((...حاکمێ گورگ ژ قەسرێ دەرکەفت و سا بەردا بدویف ڤە بەرەڤ چیای ڕەڤی هەر جارا بەرەڤ باژێڕی دهات دا بهێتە دەف وەزیری و دا سەرێ وی ببڕیت ژ مرنا خوە پەشیمان دبوو جارەك دی بەرەڤ چیای دڕەڤی... هەفت سالان وەسان ژیا... گورگ گرتن و کرنە د سەردابەکێڤە و خوارن دانێ...حەفت سالێن دی گورگ وەسا ژیا...)). هەروەسان وەك سزایەك بۆ (چەلەنگ)ی ئەو هاتییە گوهۆڕین بۆ سەر شێوەیێ بەری؛ چونکی ئەوی چیرۆکا هەڤژینا حاکمی و یارێن ئەوێ بۆ حاکمی ڤەگێڕا.

ئێك ژ هزر و بوچوونێن ئەفسانەییێن دیترێن دناڤا ئەڤێ ئەفسانەییێدا ڕەنگڤەدای پەیدابوونا مرۆڤییە ژ سیڤێ هەر وەکی د ئەڤسانێدا هاتی و دبێژیت: ((...بابە دەروێشەکی سێڤەك ژ بەهەشتێ ئینا بۆ حاکمی، لێ حاکمی باوەری نەبوو ب دەروێشی هەرچەندە دەروێشی گۆتێ ئەز دزانم تو بێ دوندەهی من ژبەر تە ئینایە...حاکمی کەرەك سێڤێ دا وەزیرێ خوە...وەزیری ب باوەری و بێ ترس خوار بەلێ حاکمی ب بێ باوەری و ب ترس خوار...خودێ هەر ئێکێ کورەك دایێ...هەردوو کوڕك ژ کەرەك سێڤێ بوون...وەکی ئێك بوون...ناڤێ کوڕێ حاکمی کرن مەند و یێ وەزیری لاوەند...)) د ئەڤێ ئەڤسانەییێدا (سێڤا بەهەشتێ)هاتییە بکارهینان وەك کەرەستەیەکێ ئەفسانەیی (د زۆربەیا ئەفسانەیێن مللەتاندا (سێڤ) هێمایێ (زێدەبوون و زەنگینی و ئاشتیێ یە)(Dağtaşoğlu, 2017) لەوران (سێڤ)ب دیارییەکا بها گران دهێتە هەژمارتن د ئەفسانەیاندا. ئەڤجا هینانا (سێڤێ) بۆ حاکمی نیشانە بۆ ئەوێ چەندێ کو زێدەبون و بەرفرەهی و ئاشتی و زەنگینی بکەڤیتە ناڤ مالا حاکمی. بتایبەتی ژی ئەگەر ئەو سێڤە نە سێڤەکا ئاسایی ژی بیت بەلکو سێڤا بەهەشتێ بیت ل ئەوی دەمی دێ زێدەتر بوها و تایبەتییا خوە هەبیت. (بەهەشت) بخوە جهەکە دکەڤیتە جیهانا سەری، ئەو جهە یێ (کارل یونگ) ئاماژێ پێ دکەت و دەربارەی جیهانا سەری دبێژیت:(جیهانا سەری: جیهانا خوداوەند و نزیکبوونێیە ل خوداوەندان و ئەم چ جاران هزرا پەیدابوونا کار و ڕەفتارێن کرێت ناکەین د ئەڤێ جیهانێدا و یا نەگورە) هەر تشتێ گرێدایی ئەڤێ جیهانێ چاکی پێڤە یا دیارە و دویری خرابی و هزرێن شەیتانییە.

ئێك ژ هزز و بوچوونێن ئەفسانەییێن دیترێن دناڤا ئەڤێ ئەفسانەیا كوردی دا بەرجستە دبیت چارەسەركرنا مرۆڤییە ب خوینێ هەر وەكی د ئەفسانێدا هاتی: ((...برا ئەڤە ساڵەكە مەندێ ژ مال هاتی... گولستانێ كوڕەك یێ هەی... هەما بلا بچیت كورێ خوە سەرژێ بكەت و خوینا وی د لەشێ لاوەندی بدەت دێ لاوەند ساخ بیت...))، هەردیسان د پارچەیەكا دیترا ئەڤی دەڨێ ئەفسانەییدا هاتییە ((...مەندێ ڕابوو تەستەك ئینا و دا بەر لانكێ و ستویێ كورێ خوە ئینا هنداڤ و ب شیری ستویێ وی بڕي هەتا خوین هاتی تەستێ... تەستا خوە برە بەر پەیكەرێ لاوەندی و ئەو خوینە هەمی د هەمی لەشێ لاوەندی دا... هەر چەوا ژ خوینكرنا لەشێ لاوەندی خلاس بوو تە دگووت نقستییە... جارەكا دی هێدی هێدی رۆح ب سەردا هات...)) خوین كریارا خوین ڕشتنێ ل دەف زۆربەیا میللەتان پیرۆزییا خوە یا تایبەت هەیە؛ چونكی هێمایێ قوربانیدانێیە ئەڤ هزرە ژی ڤەدگەڕیتە ڤە بۆ چەندین كار و بنەمایان ل دەف كوردان ژی ئەڤ كریارە ڤەدگەڕیتە ڤە بۆ سەرهاتییا (ئیسماعیل) پێغەمبەری هەر وەكی د قورئانا پیرۆزدا هاتی ((فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ)) (الصافات ١٠١-١٠٢) دەما هنارتییێ خودێ (ئیبراهیم) د خەونا خوە دا دبینیت كو كورێ خوە (ئیسماعیل)ی سەرژێ دكەت و دكەتە قوربانی بۆ خودایی، پاشان خودا (بەرانەك)ی بۆ فرێدكەت داكو ئەوی سەرژێ بكەت ل جهێ كورێ خوە و خوینا ئەوی برێژیت. ئانكو كریارا خوین رژتنێیە د بیر و باوەرێن خەلكیدا یا پیرۆز نەك كوشتنا بەرانییە لەوران دبینین گەلەك ژ خەلكی گیانەوەرێن دیتر ژی دكەنە قوربانی. ئەڤ هزرا قوربانیدانی ئێدی هێدی هێدی بەربەلاڤ بوویە و هندەك جاران هاتییە گوهوڕین ژی تا ئەوی ڕادەی د گەلەگ لایەنێن دیترێن ژیانێدا دهێتە دیتن. بۆ نموونە: دەما كەسەك مالەكێ بۆ خوە ددانیت گیانەوەرەكی دكەتە قوربانی و خوینا ئەوی د دیوارێن مالێ ددەت. یان دەما كەسەك هەڤژینییێ پێك دهینیت ل ڕۆژا دویڤرا گیانەوەرەكی دكەتە قوربانی و خوینا ئەوی د ئەنیا بویك و زاڤایان ددەن ب واتا ئەوێ چەندێ ئەو خوینە ببیتە ئەگەر ئەو كەسە پێ بهێنە پاراستن. لەوران د ئەڤێ ئەفسانەیێدا دەما (لاوەند و چەلەنگ) بووینە بەر خوین بۆ دەرمان كو ئەو دیسان بزڤڕنە ڤە ژیانێ.

كارێن ئەفسانەیی:

ڕویدانا دووگیانبوونا كچا حاكمی ژ ئەگەرێ خوارنا توزكا كۆلۆخكی هەر وەكی د ئەفسانێ دا هاتی((...كچ ژی چوو ل خوێ گەڕیا...تارییە دەستێ وێ چوو سەر وێ گرێكێ تشتەكی هویرە...تبلا خوە گەهاندێ و كرە د دەڤێ خوە دا دا بزانیت خوێ یە یان ژی تشتەكی دی... دگەل وێ تامكرنێ كچك ب حال كەت...)). ڕویدانەكا ئەفسانەییە. هەر وەكی یا ئاشكەرایە دووگیانی ل ئەوی دەمی دروست دبیت دەما پەیوەندییا هەڤژینیێ دروست

دبيت دناڤبەرا دوو كەسێن نێر و مێ دا. ئەڤ دوو كەسە دبنە تەمامكەرێن ئێك و بێی هەبوونا لایەنەك ژ ئەوان ئەستەمە دووگیانی پەیدابیت. دووگیان بوونا كچا حاكمی بێی گرێدانا پەیوەندییەكێ دگەل رەگەزێ نێر ئەوێ چەندێ دگەهینیت كو ئەڤ چەندا د ئەڤێ ئەفسانێدا هاتی ژ ئەگەرێ هزرەكا ئەفسانەیی پەیدابوویە. هەروەسان توزكا كۆلۆخكی بێ گیانە و برێكا خوارنا توزكا كۆلۆخكی ئەو گیانە دووبارە دزڤریتە ڤە دناڤ جەستەیێ كچا حاكمی دا و بشێوەیێ زارۆكەكێ ساڤا جارەكا دی دزڤرپیتەڤە ژیانێ.

هەر درێژی پێدان ل سەر پەیدابوونا مرۆڤی د ئەڤێ ئەڤسانەیێدا رێكەكا دیتر ژبۆ پەیدابوونا مرۆڤی دەستنیشانكرییە ئەو ژی برێكا دووبارە شینبوونا گیانێ مری دناڤا رووەكاندا هەر وەكی د ئەفسانەیێدا هاتی و دبێژیت: ((...خوارنا گیای دناڤ خوەلی یێ دا درست دبیت وەكی زبلی ئەو دێ دگەل ژیانا گیای شین بیت و گیاندارەك دێ خوت و دێ بیتە خەرز و بیتە گیانەك...)) د ئەڤێ ئەڤسانەیێدا رووەك كرییە رێكەك ژبۆ دووبارە زڤراندنا ئەڤی گیانێ مری ژبۆ ژیانێ؛ چونكی (رووەك د ئەفسانەیاندا هێمایێ نەمری و شیانا ژدایكبوونێیە)(السید، ٢٠٢١، ص. ٧١) دیاركرییە دگەل شوینبوونا رووەكی دناڤا ئەڤێ توزكا (كۆلۆخكی)دا ئەو گیانێ مرییێ دناڤدا دێ هێتە ڤەگوهاستن بۆ ناڤا رووەكی و دناڤ ئەوی رووەكی دا دێ ژیان بۆ توڤێ ئەوی گیانی ڤەگەرپیتە ڤە و ئەڤجا دەما گیاندارەك ئەوی رووەكی دخوت دێ بیتە خەرزەك و دووبارە ژدایكبیتە ڤە.

كاراكتەرێن ئەفسانەیی

د ئەڤێ ئەفسانەیا فۆلكلۆرییا كوردیدا چەندین جاران (ماسی) وەكی كاراكتەرەكا لاوەكی دەركەفتییە و رویدانێن ئەڤێ ئەفسانەیێ برینە پێش. بەلێ دەركەفتنا ئەوێ دەركەفتنەكا ئاسایی نینە بەلكو ئاشۆپەكا ئاشكەرا پێڤە دیارە. هەر وەكی د دەڤێ ئەفسانێدا هاتی: ((...ماسی: ئەڤە حەزكرنا خودێ یە و خودێ ئەزمان دایە من داكو دگەل تە باخڤم...)) دیاردا ئاخفتنا ماسییێ ل سەر زمانێ مرۆڤان دیاردەیەكا نەیا ئاساییە و ئاشۆپە، هزرا ئەڤێ چەندێ ژی ڤەدگەرپیتە ڤە بۆ سەرهاتییا هنارتییێ خودێ (سلێمان)ی دەما دگەل گیانەوەران دئاخڤتی و دانوستاندن دگەل ئەوان كری هەر وەكی د قورئانا پیروزدا هاتی ((وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ❖ حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لا يَشْعُرُونَ))(النمل:١٧-١٨) ئەڤە بەلگەیە ل سەر راستییا رۆیدانا ئەڤێ رویدانێ. هەروەسان د بەشەكێ دیترێ ئەفتسنێدا هاتییە دەما دبێژیت: ((...ماسی: من نوكە ژ ئەڤێ ئاڤێ بینە دەر و بلا چەلەنگ سەرێ خوە ب ئەڤێ ئاڤێ بشوت دێ هەمی تشتەكی زانیت...)) دەركەفتنا ماسییێ د ئەفسانەیاندا تشتەكێ گەلەكێ بەربەلاڤە و د پرانییا ئەفسانەیێن جیهانێدا رەنگڤەدایە (ماسی د ئەفسانێدا هێمایێ شیرەت و دانا پێزانینایە، هندەك جاران ژی ب واتا

کەسەکێ مرییێ خودان تێر زانین دهێت(sengupta, 2023, p. 95) لەوران دبینین کو د پڕانییا ئەوان ئەفسانەیێن (ماسی) تێدا ڕۆلی دگێڕیت، ماسی ب کارێ پێشکێشکرنا ئاموژگارییان بۆ کەسێ بەرامبەر ڕادبیت و ڕێکێن دروست ژبۆ ئەنجامدانا هندەك کاران بۆ کەسێ بەرامبەر ددەتە دیارکرن هەر وەکی د ئەڤێ ئەفسانەیێدا هاتی ماسییێ ڕێکا زانینا پێزانینان دەربارەی هەڤژینا حاکمی و یارێن ئەوێ نیشا (چەلەنگ)ی دا ددما (ماسی)یێ داخاز کری (چەلەنگ) سەرێ خوە ب ئەوێ ئاڤێ بشۆت ئەوا ماسی دناڤدا و ب ئەڤی ڕەنگی ئەو دێ هەمی ڕاستییێن هەڤژینا حاکمی زانئی. هەروەسان ددما (ماسی)یێ تفکریە هەڤژینا حاکمی مەرەم پێ ئەو بوو دا حاکم ل دویف ئەوێ بهێت و ڕاستییان بزانیت. ژلایەکێ دیترڤە ددما ماسییێ خوە کوشتی دڤیا حاکم ب دویف خودانێ وێ بکەڤیت کو ئەو ژی (چەلەنگ)ە و دا ڕاستییا هەڤژینا خوە ژ ئەوی بزانیت. ئەڤ هەمی ڕویدانە بشێوەیەکێ ئەفسانەیی و ب ڕێک و پێک دناڤ ئەڤێ ئەفسانەیا فۆلکلۆرییا کوردیدا پێکڤە هاتینە گرێدان.

ئێك ژ کاراکتەرێن دیترێن ئەفسانەیی دناڤا ئەڤی دەقێ ئەفسانەییێ کوردیدا دیار دبیت ئەو ژی (شاهێ پەریان)ە هەر وەکی د دەقیدا هاتی:((... ناڤێ وێ گولستانە و کچا شاهێ پەریانە...)) پەری ب کاراکتەرەکا ئەفسانەییە د ئەفسانەیێن زۆرینەیا مللەتاندا دەر دکەڤیت، هێمایێ جوانییەکا بێ وێنە و باشییێ ددەت. د ئەفسانەیاندا (پەری) ب چەندین جۆران دهێن، جۆرەك ژ ئەوان ل سەر شێوەیێ کچەکا جوان دهێت و خودانا چەنگێن مینا باڵندایێن سپی هەنە و دفڕێت، و د هندەك ئەفسانەیێن دیتردا د بێ چەنگن بەلێ شیانا فڕینێ هەیە. جۆرەکێ دیتر ژی د دەریاياندا دژین و ژ سەر تا نیڤەکا جەستەیێ ئەوێ ل سەر شێوەیێ کچێ یە و ژ نویڤەکێ پێڤە ل سەر شێوەیێ ماسییێ دهێت. (شاهێ پەرییان) مەزنێ ئەڤان پەرییێن خودان جوانییەکا بێ وێنەیە، (گولستان) کچا ئەڤی شاهییە، ئەڤ چەندە دبیتە هێمایەك بۆ دیارکرنا جوانییا بێ وێنەیا (گولستان)ێ و ژلایەکێ دیترڤە دبیتە بەڵگەلەك ل سەر جوانییا ئەوێ. هەر دیسان د دەقێ ئەفسانێ بخوە ژی دا بەحس ل جوانییا (گولستان)ێ دکەت هەر وەکی د ئەفسانێدا هاتی((... مەند ل چاخێ دا دەرکەڤیت چاڤێ وی ب وێنێ کچەکێ کەفت... هندی بێژی کچ یا جوانبوو.. ئێکسەر ڤەگەڕییا نك بابێ خوە... بابێ زانی ئەو وێنێ ب دیواری ڤە یێ دیتی.

حاکم: ها کورێ من تە ئەو ژی دیت؟

مەند: بەلێ بابۆ من ئەو ژی دیت... بەلێ من خودانا ئەوی وێنەی دڤێت... بۆ من بێژە ئەو کچا کێیە و ل کیڤەیە؟

حاكم: دەست ژ وێ بەردە هێشتا ئەز تولاز بووم و ئەڤە ئەز پیربووم... ئەز یێ ل هیڤیا وێ داكو ژبۆ خوە بینم... ئەگەر دەست ژێ بەرنەدەی ل نك نەمینە... نە ئەز بابێ تە مە و تو ژی نە كوڕێ من. مەند سل بوو ئێكسەر هەسپێ خوە دەركر و سوار بوو...))

د ئەڤێ پارچەیا دەقێ ئەفسانەیێدا ڕادەیێ جوانییا گولستانا كچا شاهێ پەرییان دیار دبیت. ئاشكەرا دكەت تا ئەوی ڕادەی یا جوانبوو كو بتنێ ب ئێك دیتن مەند دبیتە ئەڤینداری ئەوێ. و تا ئەوی ڕادەی یا جوانبوو ژ ئەگەرێ ڤیانا ئەوێ باب دەست ژ كوڕێ خوە بەردەت و ببیتە دوژمنێ ئەوی.

ژمارەیێن ئەفسانەیی

ژمارێن ئەفسانەیی جهەكێ بەرفرەه هەیە دناڤا ئەفسانەیێن جیهانێ دا، هەر ژمارەیەك هێمایەكە بۆ واتایەكا دەستنیشانكری. هەر ژمارەیەكێ هزەكا تایبەت ب خوەڤە هەیە ئەڤجا چ هێزەكا پوزەتبف یان هێزەكا نێگەتیف بیت. ژبۆ گەهەشتنا واتا كویراتییا دەقی یا فەرە گەلەك گرنگی ب ئەڤان ژمارەیێن ئەفسانەیی و واتا ئەوان بێهێتە دان؛ چەنكی ئەو ژی وەكی هەمی ڕەگەزێن دیترێن ئەفسانآ دێ مە بەرەڤ واتا دەستنیشانكرییا ئەفسانێ بەت. ئەو ژمارەیێن ئەفسانەییێن د ئەڤێ ئەفسانەیا فۆلكلۆرییا كوردی دا هاتیین ئەڤەنە

ژمارە (سێ):

ژمارە (سێ) ژمارەیەكا ئەفسانەییە و گەلەك جاران د ئەفسانەیاندا دووبارە دبیت و دەردكەڤیت. ژمارە (سێ) هێمایێ پشتڕاستبوونێ و تەمامبوون و بدوماهیك هاتنێیە. هەر وەكی د ئەڤێ ئەفسانەیێدا هاتی

((...مەندێ سەرێ خوە ب سەرێ زینی ڤەنا و سێ شەڤ و سێ ڕۆژان هاژۆت و ل خوە نەزڤڕی لاوەندی ژی گازی نەكرێ، ڕۆژا چارێ مەندێ ل سەر ملێ خوە زڤڕي دیت لاوەند یێ بدویڤ ڤە ...))

((...د شكەفتێ ڤە سێ صە و سێ هافرێن هەسپا د تەژی و خوارنا سێ كەسا ئامادەیە...))

((... بۆ درەنگ شەڤ پێژنا سێ سوارا هات...))

((...سێ شەڤ و سێ ڕۆژ بورین لاوەند دیار نەبوو...))

((... هەما وی ژی بۆ جارا سێیێ قەستا ئەوێ شكەفتێ كر...))

هەر وەكی یا دیار ژمارە (سێ) گەلەك جاران د ئەڤێ ئەفسانەیێدا دووبارە بوویە. چونكی ژمارە (سێ) هێمایێ تەمامبوون و بدوماهی هاتنێیە هەتا سێ ڕۆژ نە بوورین ئاگەه ژ

خوه نەمانا (مەند)ی بدوماهیك نەهات. هەتا سێ شەڤ و سێ رۆژ بدوماهیك نەهاتین لاوەند دیار نەبوو.

هەتا مەندی بۆ جارا سێیێ قەستا شکەفتێ نەکری دەرمانێ لاوەندی نەدییت.

هەروەسان ژمارە (٣٩) ئێك ژ ئەوان ژمارەیێن دیترێن ئەفسانەییە ئەوێن د ئەڤی دەقێ ئەفسانەییدا بەرجستە دبیت هەر وەکی ددەقی دا هاتی:((...چەلەنگ چوو د سەرداڤا قەسرێڤە سیە و نەە زەلام تێڤەبوون و سەرێ هەمییا برِی)) ل دەڤ پرِانییا مللەتان ئەڤ ژمارەیە ب ژمارەیەکا (نهێنی هەلگر) دهێتە هژمارتن، لەوران هەتا(چولەنگ)ی (٣٩) زەلاما (یارێن هەڤژینا حاکمی) نە کوشتین حاکم ب سەر نهێنییا پەیوەندییێن هەڤژینا خوە ئاگەهدارنەبوو. هەروەسان د بەشەکێ دیترێ ئەفسانێدا هاتییە:((...مەند ل قەسرێ گەرِیا و دەرگەە ڤەکرن...سیە و نەە دەرگەە ڤەکرن...)) ل ڤێرە ژی هەتا مەندی هەتا(٣٩) دەرگەە ڤەنەکرن نە گەهشتە نهێنییا بابێ خوە (حاکم)ی ئەو ژی ڤەشارتنا وێنەیێ (گولستان)ێ بوو ل پشت ئەوان (٣٩) دەرگەهان، کو هەر ژ کەڤندا بابێ لاوەندی ڤیانا خوە دابوو ئەوێ کچێ بەلێ لێ بەرزە ببو و کەسەك نە دگەهشتە جهێ ئەوێ.

هەروەسان ژمارە حەفت ئێك ژ ئەوان ژمارەیێن دیترە کو د ئەڤی دەقێ ئەفسانەییدا گەلەك جاران دووبارە بوویە ڤە هەر وەکی د دەقیدا هاتی:((...حاکمێ گورگ ژ قەسرێ دەرکەفت و سا بەردا بدویف ڤە بەرەڤ چیای رەڤی هەر جارا بەرەڤ بازێرِی دهات دا بهێتە دەف وەزیری و دا سەرێ وی ببرِیت ژ مرنا خوە پەشیمان دبوو جارەك دی بەرەڤ چیای درەڤی... هەفت سالان وەسان ژیا... گورگ گرتن و کرنە د سەردابەکێڤە و خوارن دانێ...حەفت سالێن دی گورگ وەسا ژیا...)) هەروەسان دەما دبێژیت((خودانێ ڤی کولۆخکی هەفت جاران ژیایە هەر جارەکێ ل تەبەقەکا ئەردی...)) ژمارە حەفت د ژمارەیەکا گەلەکا بەربەلاڤە ل دەف زۆربەیا مللەتان و هژمارەیەکا واتایێن جودا جودا هەنە، ژمارە حەفت ژمارەیا چینێن ئەردییە، ژمارەیا چینێن ئاسمانییە، ژبەری پەیدابوونا لافاوا پێغەمبەرێ خودێ (وح)ی ب(حەفت) رۆژان ئەو هاتبوو ئاگەهدارکرن کو لافاو دێ پەیدابیت، و رۆژا حەفتێ پاپۆرا ئەوی ل سەر چیایێ (جودی) راهوەستیا. هەروەسان ژمارە حەفت گەلەك جاران د قورئانا پیرۆزدا هاتییە ژ ئەوان ژی ((سبع سنابل)(البقرة-٢٦١)((سبع بقرات))(یوسف-٤٣)((سبع أبواب))(الحجر-٤٤) و ...هتد. حەفت هژمارا خوداوەندێن سومەرییا نە. بگشتی ژمارە خەفت ژمارەیەکا پیرۆزە ل دویف بیر و باوەرێن زۆربەیا ئاین و مللەتان.

ئاشۆپ:

دئـەڤێ ئـەفسـانـەیا فۆلـكلـۆرییـا كـوردیـدا هژمارەیـەكا رویـدانان درۆسـت دبـن كـو ئاشۆپەكا مەزن یا پێڤە دیارە ژ ئەوان ژی هەر وەكی د دەڤێ ئەفسانێدا هاتی((...بابێ مەندێ خو كره تەیرەك و هاتە بەراهییا وان... بابێ مەندێ خوە كره نێرییەك و هاتە درێیا وان دا... ل رۆژا زاڤاتییا مەندی بابێ وی خوە كره دوپپشكەك...)) لڤێرە تەیر بوویە هێما و سومبۆلەك بۆ واتا مرنێ؛ چونكی (گیانەوەرێن(تەیر) د جڤاكناسی و ئەفسانەیاندا ب واتا (جودابوونا گیان)ی و (مرنێ) دهێت)(امام، ص.٢١٢) چونكی بابێ مەندی هێشتا حەزژ (گولستانا كچا شاهێ پەریان) دكر و ئەوی نەدڤیا ممەند بۆ خوە ئەوێ بینیت بابێ مەندی ژ مەندی تورە ببوو، لەوران ئەوی خوە كره تەیرەك و چوو د رێكا مەندي دا داكو ئەوی بكوژیت پاشان ژی خوە كره نێرییەك و چوو د رێیا ئەوی دا (نێری) د ئەفسانانـدا ب واتـا (دەستپێشـخەری و نەترسیان)ێ دهێت، وپاشان ژی خوە كره دوپپشكەك و ل شەڤا زاڤاتییا مەندی چووێ (گیانەوەرێ (دوپپشك) ژی ب واتا (كەسەكێ خودان دەستهەلات)(مەلك) دهێت)(ابراهیم،٢٠٢٠) واتایێن هەر ئێك ژ ئەڤان هێما و سومبۆلان تەمامكەرها یا دییە و واتا ئەڤان هەرسێ هێما و سومبۆلان ژی تەماكەرا واتا گشتییادەڤێ ئەفسانێیە، گوهورین بۆ سەر شێوەیێ ئەڤان هەمی گیانەوەران حاكم كو خودان هێز و دەستهەلاتە ئەوی دەستپێشخەری كر و نەترسییا ژبۆ ئەوێ چەندێ دژایەتییا كورێ خوە مەندی بكەت و بەرەڤانییێ ژ ڤیانا خوە یا ئێك لا بكەت.

ئەنجام

١. زۆربەیا رەگەزێن ئەفسانەی د ئەڤێ ئەفسانەیا كوردیدا هەنە.

٢. هژمارەیەكا زۆرا هێما و سومبۆلێن ئەفسانەیی د ئەڤێ ئەفسانێدا هاتینە بكارهینان

٣. هەر ئێك ژ ئەوان هێما و سومبۆلان واتایەكا تایبەت و چیرۆكەكا كویر و درێژ ل پشت هەیە و دبیتە تەمامكەرا واتا گشتی یان بەشەكی ژ ئەفسانێ. و هەر هێما و سومبۆلەك ژ ئەڤان كلیلەكە بۆ تێگەهشتنا كومەكا رویدانێن ئەڤێ ئەفسانێ.

٤. هەبوونا ئەڤان هزر و بیر و هێما و سومبۆلێن ئەفسانەیی تامەكا خوشتر و جوانییەكا زێدەتر ددەتە ئەڤێ ئەفسانێ.

٥. ئەڤ ئەفسانا كوردی دكەڤیتە ژێر قالبێ ئەفسانا ئاینی، و مرن و رابوونێ، ئەفسانەیا گوهورینێ و ئەفسانەیا جڤاكیدا، ئەڤ چەندە دبیتە بەلگە ل سەر رادێ بهێزییا ئەڤێ ئەفسانا كوردی.

٦. د ئەڤێ ئەفسانا كوردیدا هژمارەیەكا ژمارەیێن ئەفسانەیی و كاراكتەرێن ئەفسانەیی هەنە.

٧. ئاشۆپەكا ئێكجار زۆر د ئەڤی دەڤێ ئەفسانێدا هەیە.

ژێدەر

پەڕتووک ب زمانێ کوردی

١. حەسەن، م. ا.، ٢٠٠٧. پێکهاتەی ئەفسانەی کوردی. سلێمانی: چاپخانەی ڕەنج.

٢. عبدالرحمن، س. ج.، ٢٠١٨. ڕەنگڤەدانا ئەفسانێ د رۆمانا دەڤەرا بەهدینانێدا. دهوك

٣. .هەولێر ئەدەبی میللی و فۆلکلۆری.٣- عەبدوللا،ئیدریس.٢٠١٤.

٤. موکری، ك.، ١٩٨٤. ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی. هەولێر: چاپخانەی زانکۆی سولاحەدین.

٥. ناظم، س. و حوسێن، ه.، ٢٠١٨. بنەما و میتودەکانی ڕەخنەی ئەدەبی. هەولێر: ناوەندی ئاوێر.

٦. هێلی، ن. ا. ح. و جوقی، ا. ن.، ٢٠٢٠. سەرهلدان و میکانزم و شێوەیێ کارکرنا ڕەخنا ئەفسانەیی. تألیف: کورد و هەرێما جزیرا فوراتی: مێژوو، شارستانی، زما، ئەدەب، . زاخۆ: سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی، ١٠١٤

پەڕتووک ب زمانێ عەرەبی

١. السواح، ف.، ١٩٩٦. مغامرة العقل الأولى دراسه في الاسطورة سوريا و بلاد الرافدين. بيروت: دار الكلمة.

٢. امام، ا. ع.، بلا تاريخ معجم ديانان و اساطير العالم. مصر: مكتبة مدبولي

٣. لسواح، ف.، ٢٠٠١. الأسطورة و المعنى. دمشق: دار علاءالدين.

٤. صالح، م.، ٢٠٠٦. أثر الأسطورة في لغة ادونيس الشعرية. صفاقص: مكتبة علاءالدين.

٥. عبود، ح.، ١٩٩٩. النظرية الادبية الحديپة و النقد الاسطوري. دمشق: اتحاد الكتاب العرب.

٦. علعور، ه.، ٢٠٠٩. الغفران في ضوء النقد الأسطوري. القاهره: اسم غير معروف

٧. قران الكريم

٨. مساعدية، ز.، ٢٠١٧. في النقد الأسطوري. الجزائر: جامعة ميلة.

پەڕتووک ب زمانێ ئنگلیزی

1. Kirk, G. S., 1978. *The Nature of Greek Myths.* England: Penguin books.

ڤەکۆلینێن ئەکادمی ب زمانێ عەرەبی

١. السيد، ن. أ.، ٢٠٢١. أساطير النباتات بين الرمز الأساطير و الدلالة اللونية دراسة تحليلية. أوراق كلاسيك، المجلد ١٨، p. 71.

٢. نفاتی، ن. ا.، ٢٠٢٤. دور الحيوان في الدين الروماني. *مجلة نقد و تنوير*، المجلد ١٢

ڤەکۆلینێن ئەکادمی ب زمانێ ئنگلیزی

1. Dağtaşoğlu, A. E., 2017. THE MOTIF OF APPLE IN DIFFERENT CULTURES AND ITS USAGE IN ANATOLIAN FOLK SONGS. *FEJF,* Volume 10, p. 74.
2. sengupta, s., 2023. FISH SYMBOLISM IN INDUS VALLEY EPIGRAPHY AND PROTOHISTORIC ACCOUNTS. *Université Paris-Saclay,* 11(1), p. 95.

نامێن ماستەر و دکتورایێ ب زمانێ عەرەبی

١. البوجلطية، حسيبة بن علي،٢٠١٥. تجليات المنهج الأسطوري قي النقد العربي الحديث، مذكر ماستر، ص، ٨.

٢. رقاب، ز. و منصوري، ف.، ٢٠٢٠. تجليات الأسطورة في شعر ادريس بوذية. مذكرة ماستر، ص٢٨.

مالپەڕێن ئەکادمی

١. ابراهيم، م.، ٢٠٢٠. *فك رمز هيروغليفية تدل على أقدم لوحة تعريفية في التاريخ.* [متصل]

Available at :https://www.independentarabia.com/node/177131

قراءة نقدية للاسطورة الكوردية التي تحمل اسم (كلوخك)
على مبادئ نظرية النقد الاسطوري

الملخص

كما هو ظاهر ان الاساطير تعد من الفكرة البدائية للانسان، هي ناتج الفكر وانتباه البشر في مراحل متعددة للحياة، لذلك وبشكل سريع قد تمكن الاساطير بحجز مكانتها في الادبيات، وتعد من اقدم اقسام الادب، ومع مرور الزمن قد اهتمت بها اغلبية العلوم مثل، علوم (النفس، التاريخ، ....الخ.)

في اغلبية النصوص الادبية توجد العديد من الرموز والعلامات، وهذه تسبب ان لا يفهم القارئ بشكل واضح وسهولة في المعاني المخفية في النص، بمعنى آخر هذه الرموز الاسطولية تصبح عائقا بين القارئ والمعنى العميق في النص الادبي. لذلك ولاجل بناء جسر بين القارئ والمعنى العميق في تلك النصوص الادبية، والرموز الاسطورية، كالعادة النقاد الادبيين قد جعلوا هذا الواجب على عاتقهم. بسبب اهتمامهم بالاساطير، والرموز الاسطورية.

بدأت نظرية النقد الاسطوري كحركة نقدية جديدة في (لقرن العشرين)، من قبل الناقد الكندي (نوسروب فراى). و بعده من قبل النقاد (مور بوكين، وليام تروي، وفرنسيس فيرجسون)، وقد عمل كثيرا على هذه النظرية النقدية. النقد الاسطوري يهتم بالاسطور من جميع النواحي، بالرغم من حداثة عمر هذه النظرية النقدية، في الوقت نفسه في كوردستان يجري العمل من قبل النقاد الكورد على هذه النظرية النقدية، لاجل الوصول الى المعاني المخفية لتلك الرموز والعلامات الاسطورية في النصوص الادبية، هذه من جهة، ومن جهة اخرى تعمل النظرية الاسطورية من اجل معرفة مدى تاثير الاسطورة و افكارها على تشكيل صور جميلة وسحرية في الاعمال الادبية.

وهذا البحث يبحث في كيفية انعكاس الافكار والمعتقدات الاسطورية في النص الاسطوري الكوردية المسمى (كلوخك). بقصد اظهار الى اي حد قد انعكس الافكار والمعتقدات والمواد الاسطورية في هذه الاسطورة الكوردية؟ ماهي المعاني المخفية خلف الرموز اللغوية لهذا النص الاسطوري؟ الى اي حد تعد هذا النص الادبي من الاسطورية؟ ترى هذا النص الاسطوري الكوردي تقع تحت قالب اي نوع اسطوري؟

تتكون البحث من مقدمة وقسمين، في القسم الاول: المحور الاول: تكلمت بشكل نظري على الاسطورة كمفهوم وتعريف، وخصائص الاسطورة. في المحور الثاني: تم التعرف على نظرية النقد الاسطوري، كذلك قد تم اظهار علاقة النقد مع الاسطورة، واظهار خطوات شرح النصوص الادبية حسب مبادئ هذه النظرية النقدية.

في القسم الثاني: اصبحت الاسطورة الكوردية المسمى (كلوخك)، مادة عملية لهذا البحث. وصلت هذا البحث لعدة نتائج منها: توجد اعداد كثيرة للرموز والشخصيات الاسطورية في هذه الاسطورة الكوردية، كل من هذه الرموز والشخصيات مفتاح لفهم مجموعة من احداث هذه الاسطورة. وجود هذه الافكار والمعتقدات والشخصيات الاسطورية تعطي طعما احلى وجمالا اكثر لهذه الاسطورة. تقع هذه الاسطورة تحت قالب الاسطورة الدينية، والموت والنشور، وفي المجتمع، وهذا دليل على مدى قوة هذه الاسطورة الكوردية.

الكلمات الدالة: *الاسطورة، النقد الادبي، نظرية النقد الاسطوري، المعتقدات الاسطورية، الاسطورة الكوردية.*

A critical study of Kurdish mythology named (Kulukhk)
according to the principles of mythological criticism theory

Abstract

Myth is considered to be the beginning of human thought, it is the reflection of people's minds at different stages of life. Therefore, myth immediately took its place in literature and is considered the oldest literary part, and over time most sciences have paid attention to it, such as (psychology, history, etc.). In most literary texts, a large number of signs and symbols are found, this may prevent the reader from understanding the hidden meaning of the text easily and clearly. In other words, these symbols of myths become a barrier between the reader and the meaning of the depth of literary text. As always, literary critics have taken this task upon themselves. Because of their interest in myth and myth symbols, the theory of myth criticism emerged as a new critical movement in the twentieth century under the leadership of the Canadian critic Northrop Frye. This critical theory has been extensively worked on by other critics such as (Moore Buckingham, William Troy, and Francis Ferguson). Mythological criticism pays attention to myth from all sides. Despite the young age of this critical theory, it is also being worked on by Kurdish critics in Kurdistan in order to understand the hidden meaning of its mythical signs and symbols in literary texts, this is on the one hand. On the other hand, the theory of mythological criticism works to understand the extent to which myths and their thoughts influence the creation of beautiful and magical images in literary works.

This research investigates how mythological ideas and beliefs are reflected in the text of the Kurdish myth called (Kulukhk). In order to determine the extent to which mythological ideas, beliefs and tools are expressed in this Kurdish myth? What are the hidden meanings behind the linguistic symbols of this mythical text? To what extent is this literary text considered a myth? What kind of mythological framework does this Kurdish myth fall under?

The research consists of an introduction and two parts, in the first part: Theme 1: Myth is discussed theoretically as a concept, definition and characteristics of myth. In the second theme, the theory of myth criticism is introduced and the relationship between criticism and myth is considered, the steps of interpreting a literary text are determined according to the principles of this theory of criticism. In the second part, the Kurdish myth named (Kulukhk) has become the practical tool of this research. Research has reached some conclusions that there are a large number of mythological signs and symbols in this Kurdish myth, each of these symbols is a key to understanding some of the events of this myth. The presence of these mythical thoughts, signs and symbols gives this myth a better taste and beauty. This Kurdish myth falls under the framework of religious, death and resurrection and social myths, this is evidence of the degree of the strength of this Kurdish myth.

Keywords: *myth, literary criticism, mythological criticism theory, mythical thoughts and beliefs, Kurdish mythology.*